

Avusturyalı Diplomat Anton von Prokesch-Osten (1795-1876) ve Türkiye

Doç. Dr. Selçuk ÜNLÜ

19. asrın başlarında Osmanlı Devletinin başında, yenilik taraftarı Sultan II. Mahmud (1808-1839) bulunmaktadır. Batı'ya açılmaya yönelik reformları, 1820 lerde Avrupa'nın, bilhassa Rusya'nın desteğinde Yunan isyanının başlaması (12.2.1821), Türkiye'nin Avrupa devletleri karşısında zayıf düşmesi gibi durumlar, Batı'da gözleri Türkiye'ye çevirir. Avrupa devletleri Doğu'ya açılma politikalarında adeta birbirleriyle yarışa başlarlar. Avusturya, yetiştirmiş olduğu diplomatlar sayesinde elini çabuk tutar ve öne geçer. Bu yıllarda, 1809 dan beri Avusturya'nın başında şansölye Fürst Klemens von Metternich (1773-1859) bulunmaktadır. Aynı yıllarda üç büyük Avusturyalı aynı sahnede fakat farklı görevlerle Türkiye'ye gelirler. Bunlardan ilki, Türk okurunun yakından tanıdığı ve 1827-1835 yılları arasında, o zamana kadarki Osmanlı Tarihi'ni yazan Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856), diğeri, daha önce bu satırlarda kendisinden bahsetmiş olduğumuz Jacob Philipp Falmerayer'dir (Bk. Selçuk Ünlü, J. Ph. Falmerayer ve Türkiye, TDAD, İstanbul 1982 Şubat Sayısı, Nr. 16), üçüncüsü de, Meternich'in desteğiyle ilk defa 1824-1830 tarihleri arasında gemiyle Doğu Akdeniz'e açılan ve Türkiye'ye gelen Anton von Prokesch-Osten (1795-1876) dir.

Prokesch, Şark'ı derinliğine ve bütün yönleriyle tanıyan ender insanlardan biridir. Doğu Akdeniz'e açılma gayesi, bahriye konusunda bilgilerini genişletmektir. Türkler, Araplar ve Yunanlılar arasında yaşar. Şark üzerine eserler verir. Bunlardan en güzeli 1831 tarihinde yayınlanan "Reise in das Heilige Land" (Mukaddes Ülkeye Yolculuk) dır. Türklerin mevzuu bahs olduğu eseri ise, "Denkwürdigkeiten aus dem Orient," (Şark'tan Hâtıralar, 1831) dir.

Prokesch, Şark'a gerekli bilgilerle mücehhez olarak gelmiş ve daha önce Viyana'da Hammer'in evini ziyaret etmiştir (1). Hammer, aynı yıllarda, 1827 de başlamış olduğu "Osmanlı Tarihi'ni" bitirmek üzeredir (2).

13 Ağustos 1824 de Doğu Akdeniz'e "El Veloce" gemisiyle açılır. Bu gezisi, 1830'a kadar altı sene devam edecektir. Doğu, bütün renkleriyle gözlerinin önünde uzanmaktadır. Böylece, hasreti gerçekleşmiş olmaktadır. Birkaç hafta sonra Çanakkale önlerindedir. Bu arada kendisi gibi bir filhellenist (Yunan hayranı ve

dostu) olan ve Yunan savaşları sırasında 1824'de ölen İngiliz şairi Lord Byron'un (1788-1824/Missolonghi'deki ölüm odasını ziyaret eder (3).

28 Ekim 1826'da Prokesch'i İstanbul'da görürüz. 1826 senesinin Kasım ayı ortalarında İzmir'dedir. İzmir, onun Orta-Doğu gezilerinin çıkış yeridir. Bu arada Selçuk'a (Efeesus) da uğrar. Esasen buraları Yunan dostu ve hayranı gözüyle adım adım dolaşır. Zaten eserlerinde Türk ve Türkçe isimlere hemen hiç rastlanmaz. Mânen eski, klasik çağda dolaşır. Buraların Yunanca isimlerini kullanır. 1826'da, Mısır'a da gelir. Mısır bu yıllar Avusturya, hatta bütünüyle Avrupa'nın dikkatini çekmektedir. Avrupa başında Mehmet Ali Paşa (Mısır valisi) hakkında övgüyle yazılar çıkmaktadır. Bunları yazanların başında, kendisinden bir başka yazımızda bahsedeceğimiz, Fürst Hermann von Pückler-Muskau'da vardır ve "Aus Mehmet Ali's Reich" (1836) (Mehmet Ali'nin Ülkesinden) adlı dört ciltlik büyük eseriyle ün yapmıştır. Mehmet Ali'nin yüceltilmesi kasıtlıdır ve Osmanlı Devleti'ne karşı yapılmaktadır. Aynı yıl (1826) "Denkschrift über die Möglichkeit der militärischen Eroberung der europäischen Türkei durch die Russen" (Türkiye'nin Avrupa yakasının Ruslar tarafından askeri istilası ihtimalleri üzerine mülâhazalar) konulu eserini yazar. Bu eser politik ve askeri çevrelerde büyük ilgi uyandırır ve onun akademik kariyerine müsbet etki yapar.

Aynı günlerde Avusturya, Osmanlı hükümeti ve Mehmet Ali arasındaki sürtüşmelerde, siyasi bir müdahalede bulunur. Bu, Avusturya açısından müsbet bir puan getirir ve Prokesch'in hizmeti olarak takdirle karşılanır (4).

Prokesch, 1832'den sonra bir süre, Avusturya'nın bir numaralı devlet adamı Metternich ile yazışır ve kendisine Türkiye ve Yunanistan ile ilgili kıymetli bilgiler aktarır.

1829'da Filistin'dedir. Yırtılan Avusturya konsolosluk bayrağının yerine törenle çekilmesi için Paşa Jean D'Arc'ı ikna eder. Aynı yıl Viyana'da "Erinnerungen aus Kleinasien und Aegypten" (Mısır ve Küçük Asya'dan (Türkiye) Hâtıralar) adlı eseri yayınlanır.

22 Haziran 1830'dan Avusturya'nın Graz şehrinde aslen Napolyonun oğlu Bavayeralı Reichstadt Dükü ile tanışır. Sonradan bu Yunan tahtına oturacaktır. Bunda Prokesch'in rolü çok büyüktür.

1832'de, Türkiye-Mısır arasındaki ihtilâfı gidermek üzere İskenderiye'ye gönderilir. Çünkü Metternich, onun kabiliyet ve nüfuzunu kavramıştır ve Avusturya, yabancı bir müdahaleyi önlemek istemektedir.

29 Temmuz 1834'de, Osmanlı devletinin durumunu ve Yunanistan'ı iyi tanıyan bir diplomat olarak, yetkili bakan ve Avusturya sefiri sıfatıyla Atina'ya atanır. Prokesch, Yunanistan'a sahip çıkmak ve yardım etmek fikrindedir. Fakat onların Avrupa'da yüceltildikleri kadar olmadıklarını itiraf ettiği; aşağıda şahit olacağız. Atina sefirliği 1834-1839 arasında. Bu arada "Geschichte des Abfalls der

Griechen vom türkischen Reich im Jahre 1821 und der Gründung des hellenischen Königreiches aus diplomatische:m Standpunkte, "(Yunanlıların 1821 de Türk imparatorluğundan ayrılmalarının ve diplomatik açıdan Hellen krallığının kuruluşu Tarihi) adlı eserini yazar. Eser 6 cilt olup, 1866 de yayınlanır. Bu Hammer'ı bile kıskandırır (5). 1853 de Patlayan Kırım harbi, aslında bir Avrupa harbidir ve Türkiye uğruna yapılmaktadır. Prokesch, Türkiye'nin Avrupanın menfaatine, (o günler için Avusturya'nın) elde tutulması fikrindedir. Avusturya imparatoru Franz Joseph'in isteği üzerine 20 Aralık 1855 de Avusturya sefiri olarak (60 yaşında) Bâb-ı Âli'ye atanır. Zamanın Türk sultanı Abdül Mecittir (1839-1861). Bâb-ı Âli nezdinde Avusturya'nın itibarını, diğer Avrupa devletlerinin üstüne çıkarır (6). 1872 ye kadar Avusturya sefiri olarak İstanbul'da kalır. Fakat 77 yaşına gelmiştir. Yaşlı ve yorgundur. Aktif hizmetten çekilme zamanının geldiğine inanır. 1 Ocak 1872 de Viyena'ya dönerken, zamanın Türk Sultanı Abdül Aziz (1861-1876) tarafından "kendisinin ve Türkiye'nin en büyük ve en sadık dostu" olarak ve manevi değeri çok yüksek Türk liyakat nişanı ve birçok kıymetli hediyelerle uğurlanır (7). Prokesch, 6 Ocak 1872 de İstanbul'u terkeder. Türkiye'yi bir daha görmeyecektir. 26 Ekim 1876 da Viyana'da ölür. Mezarının başında onun şark'ı gerçekten takdir ettiğinin ifadesi olarak "ex orient' u c'" (Işık Şark'tan Gelir) ibaresi yazılıdır.

Batı Anadolu kıyıların bir Yunan dostu olarak gezen ve buraları eski klasik çağdaki haliyle tanıyan ve tanıtmak isteyen Prokesch, Türk insanı hakkında çok az bilgi vermektedir. Çünkü bir deniz subayıdır, gezileri umumiyetle denizde geçmiş olup, Türk insanıyla teması azdır. İstanbul'da bulunduğu sayılı günlerde de daha ziyade azınlık Rum, Ermeni ve Yahudi'lerle münasebet kurar. Türk insanı hakkındaki beyanlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

Türkler, sabah erken kalkan bir millettir. Çünkü Türk insanı üzerine sabah güneşinin doğmasını sevmez. Türk insanı sabahın tazeliğini, ağarmakta olan günün serinliğini tadacaktır (8).

Prokesch, bahriye subayı olarak denizde bulunması dolayısıyla, ancak Batı Anadolu kıyılarındaki Türkleri görür. Türkler hakkında fazla teferrütata giremez, batı Anadolu kıyılarını da Yunanca adlarla verir: Hiorepolis (Pamukkale), Smyrna İzmir, Epehusus (Selçuk) gibi.. Buraları gezerken tarihteki önemli yerlerine temas eder. Efsaneler anlatır. Sanki bir seyyah değil, arkeoloğ ve sanat tarihçisidir. Buralar hakkında çok okumuştur. Daha önce buraları hakkında eser yazmış Avrupalıların verdikleri bilgilerin doğruluk derecesini araştırır. Meselâ, 1830, larda buraları gezerken, mânen binlerce yıl gerilerde Yunan mitolojisinin kaynakarındaadır. Batı Anadolu'da Türkmenlere rastlar ve bunların arasında, kök akrabalığından başka (Stammesverwandschaft) bir bağ bulunmadığını ileri sürer. Bunlar, çadırlarını yan yana kurarlar ve karşılıklı olarak (imece usulü) birbirlerinin işini görürler. Anadolu'nun isteplerinde toprak sahibi olmaksızın, sürüleriyle birlikte arzu ettikleri gibi dolaşır. Bütün yeryüzü sanki onların mülkü gibidir (9).

Kıyafetlerine gelince: Türkler yüksek bir kavuk giyiyorlar. Bu, ince, sivri bir başlık olarak son bulur, başın üzerinde eğri durur, kırmızı altın ibrişimli fes, (ortakısım) dar ve kısıdır. Bir kanat gibi geriye yöneliktir. Paçaları dar pantolon aynı şekilde bedene oturmakta, paçalar sadece dizlere kadar uzanmaktadır, kalça etrafında genişleyip katlanmaktadır. Baldır ve ayaklar bir çift hafif sandala basmaktadırlar. Silahlarını geniş kemer içinde taşıdıkları ve geniş kırmızı bir kaftanın üst kılıf (üstlük) teşkil ettiği malûm. İzmir ile Selçuk arasındaki Türkleri bu kıyafet içinde gördüm (Prokesch, Cilt II. S. 153)

Yukarıdaki kıyafet tasvirinden Prokesch'in mezkûr bölgede, Ege zeybeklerini görmüş olduğu neticesini çıkarabiliriz. Prokesch'in İstanbul'a da uğradığını yukarıda belirtmiştik. İstanbul'un tarihî güzellikleri, Boğaziçi, camilerimizin sanat değeri, şehrin tarihî ve o zamanki hali, Türklerin mukaddes telâkki ettiği yerler, (Eyüp Sultan Türbesi gibi) mesire yerleri (Karaca Ahmet mezarlığındaki gölgesi serin serviler), tarihî çınar ağaçları, köşkler, zenci halayıklar, 1826 ekim ayı sonları bulunduğu bu şehirde Prokesch'i çok etkilerler.

Yazar, âdeti olduğu üzere, gezmiş olduğu yerlerin adları ve durumlarına temas ediyor ki, esas hususiyeti de budur (Cilt I, 404). Okuyucuyu, zaman, zaman İstanbul'da yüzyılların gerisine, hatta eski çağlara götürüyor. İstanbul'da tımarhaneye de gidiyor. Kalın duvarlı ve demir parmaklıklı pencerelerin gerisinde, elleri ayakları kalın zincirlerle bağlı hastalara bakarak,

"Die Welt ist nicht so arm, so elend" (Cilt I, S. 407)
(Dünya öyle fakir, öyle sefil değil)

diyor. Prokesch, İstanbul'un yeryüzünde eşsiz bir şehir olduğunu teslim ediyor. Yazar, şehrimizi tarihi ile münasebet halinde seviyor ve bunu itirafla,

Ich mag keine Stadt sehen, ohne ihre Geschichte zu kennen (Cilt I, S. 406)

(Tarihlerini tanımadığım şehirleri sevmem ve görmek istemem)

demektedir.

"İstanbul ist die schönste Stadt der Welt" (Cilt II, 498)
(İstanbul, yeryüzünün en güzel şehri)

der.

Yazılarında hitabettiği kimseyi Türkiye'de âdeta gezdirir gibidir. Türkiye hakkında notlarını muhtelif yerlerden (İzmir, Büyükdere, Pera (Beyoğlu) v.s) yazdığı mektupları teşkil eder. Şehrin tarihî yapıları hakkında bilgi veren mihmandar gibidir. Yazar Bizans ve Osmanlı tarihini çok iyi bilmekte ve kronolojik olarak anlatmaktadır, İlgili yerlerde Hammer'den me hazlar vermekte, yapıların tarih içindeki ve zamanındaki adlarını,

Mevlâna, Yeni Kapı (Cilt I, 422).

yanyana vermekte, bazan da bu isimlerin Rumca adlarına temas etmektedir:

Topkapı: Tor des heiligen Romanus (Mukaddes Romanus Kapısı)
gibi (Cilt I, S. 422).

Prokesch, Topkapı sarayını gezerken fıskiyeli Harem'e gider.

Türklerin buraya 'Bahçe' dediklerini duyar. Notlarında İstanbul'un pek çok sayıdaki tarihi camilerini zikreder (Cilt I, S. 434). Bu arada İstanbul'daki Darphaneyi de gezer ve Türk para birimlerinden sözeder. Bu vesileyle, İstanbul'da kuyumculuk yapan Rumların, Türk altınını sahtelediklerini görür ve üzülenek, bu işin Türk parasının altın olarak değerinden kaybetmesine yol açtığını kaydeder (Cilt I, S. 449) ve

"Komm, ich will dich führen",

Die Genien der Vergangenheit seien mit uns" (Cilt I, 451)

(Gel, seni gezdireyim, geçmişin yaratıcı ruhları bizimle bir olsunlar)

diyerek, İstanbul'dan çok etkilenmiş olduğunu itiraf eder. Prokesch de Pückler-Muskau ve diğer bazı yazarlar gibi, mezarlıkların Türklerin çok sevdikleri mesire ve tenezzüh yerleri olduklarına dikkat eder. Mezarlıkların gölgeli serin (Krş, J. Bröst, Gartenlaube, 1897,) (10) havasını tadınca, bunu anlamamanın kolay olacağını belirtir.

Türklerin bitki dünyasına duydukları ilginin gerçekten dokunaklı olduğunu müshade eden yazar, bunun Türk'lerin diniyle ilgili olduğunu belirterek,

"Yaş ağacı kesmek, Türkler için bir cinayet işlemek kadar büyük suçtur"

der. İstanbul'da gövdesi evin avlusunda, dalları çatıyı kaplamış bir çok ağaç (çınar) görür. Türklerde ağacı, bitkiyi sulamak çok sevaptır" der (Cilt I, S. 480)

Bununla ilgili olarak bir Yeniçerinin, rüzgârın ağaçları devirdiği haberini, büyük bir felâket olarak etrafa yaydığını belirtir. Yazar, Türklerin tevekkül sahibi insanlar olduklarını tesbit eder (11).

Filhellenist duygular taşıyan Prokesch, Homer'in "odyse" sinden pasajlar vermek suretiyle, Batı Anadolu kıyılarını eski Yunan mitolojisindeki halleriyle görmek ister.

Herodot, Hammer, Rokohl ve Spohen gibi gezgin ve tarihçileri de zikreder, onların bilgilerinin ve beyanlarının doğruluğunu ölçer, kendi kanaatlarını da ilâve eder. Meselâ, Rokohl'a göre İzmir ne kadar nüfusa sahiptir, Prokesch ne tahmin eder? Fillhellenist Prokesch, İstanbul'da daha ziyade Ermeni ve Rumlarla münasebet kurar. Türkiye'nin Rusya'ya göre takviye edilmesini Batı'nın menfaati için ister. Uzun yıllar Avusturya sefiri olarak Atina'da bulunmuş olmasından (1834-1839) sonra, Yunan tahtına Bavyarılı I. Ludwig'in oğlunu geçirtmesi, Yunanlıların arkasında Rusların yanısıra kimlerin olduğunu göstermeye yeter (12).

Prokesch, bazan tarihî kitabeleri kopye eder, tarihî bir yapının boyutlarını ölçer, bunları daha öncekilerin beyanlarıyla kıyaslar. Bazan bir pazar yerini tasvir eder, şehirin nüfus yapısını verir. Kaç hiristiyan, ne kadar müslüman olduğunu yazar. Tabiatın kucagında bulunduğu anlarda, Türklerin dere ve kaynak kenarında nasıl da keyf çıkardıklarını düşünür (13). Yeşil rengin Kur'an'da yer aldığını belirtecek, 18. sureyi misal gösterir (14). Bursa kaplıcalarından hareketle, Kur'an'da suyun herşeye hayat verdiğinin yazılı olduğunu, Türklerin de buna herkesten fazla riayet ettiklerini kaydeder (15).

Aynı duruma Pückler Muskau'da, Su Efsanesinde rastlıyoruz. Prokesch, bir nevi manzara tasvircisidir. Köy ve şehir isimlerini sıralar. Bazan da bir topoğrafitir. Tepelerin yüksekliğini, vadi ve derelerin derinlik ve enini ölçer. Prokesch, Osmanlı saray hayatı, ve düzeni hakkında da geniş bilgi sahibidir (Cilt III, S. 145) Türklerdeki sünnet âdetlerine de yer veren yazar, Türk-İslâm şeri kanunları hakkında geniş bilgi sahibidir (Cilt III, S. 206/220)

Görüşlerinde zaman zaman tarafsızlıktan ayrılır ve Yunanlı gözüyle görmek istediği Batı Anadolu kıyılarındaki tarihî yerlerini tahribatını Türklere yüklemek eğilimindedir. "1001 Direk" su sarnıcının (Yere Batan Sarayı) tahribatını Türklere yüklemesi bunlardan biridir. (Cilt III, S. 243). Şehrin su ihtiyacı için birinci derecede önemli olan böyle bir yapının tahribi düşünülebilir mi? Bu bindiği dalı kesmek olmaz mı? Şark'a ilk açıldığı senelerde Osmanlı devletindeki çöküntüyü görebilecek kadar görüş sahibi olan Prokesch, 6 Mayıs 1826 tarihli mektubunda, yeniçerilerin mutlaka kaldırılması gerektiğine temas eder. Nitekim bu Ocak bundan birkaç hafta sonra kaldırılır bu da, 465 seneden sonra ancak Sultan II. Mahmud'a nasip olur. Askere avrupai üniforma giydirilir ve orduda yeni düzenlemelere gidilir. Bir başka Alman yazarı da, aynı yıllarda Yeniçeri ocağının kaldırılmasına temas etmiştir (16). Peşin hükümlü Prokesch, Batı Anadolu' kıyılarında oturan Türklerin buradaki tarihî eserlerin kıymetlerini idrak edemediklerini iddia ederek, bunları parçalayıp ev yaptıklarını yazıyor (Cilt III, S. 378)

Yeniçerilerin kaldırılması Türk milleti üzerinde çok müsbet bir etki yapar. Adları bile anılmak istenmez. Bu, devlete, birkaç yüzyıl daha rahat bir nefes ve sıhhatli bir ömür demektir (Cilt III S. 408).

Türklere başkaldıran Yunanlının safında ingiliz ve Fransızların da bulunduğunu aç klayan Prokesch, yakından görmek ve tanımak imkânını elde ettiği Yunanlıların, Avrupada yüceltildikleri kadar asil olmadıklarını tesbit eder ve,

"Es wird eine Zeit kommen,wo die öffentliche Meinung die Griechen ebenso tief unter ihren -Wert setzen wird, als sie dormalen dieselben überschätzt" (Cilt III, S. 537)

(Zaman geçecek, kamu oyu, Yunanlıların hiç de sanıldıkları değerde olmadıklarını anlayacak

diyerek gerçeği sergilemektedir.

Hölderlin'in (1770-1 843), Hyperion (1799/180) adlı eserinde görüleceği gibi, Türklerden ayrılan Yunanlıların, Rus boyunduruğunda esaretten başka bir şey görmeyeceklerini farkedene Prokesch, Yunanlıların Türklerle beraber olmalarının isabetli olacağını kaydetmektedir (Cilt III, S. 538). Çünkü Yunanlıların iddia edildiği gibi, bir Türk baskısı altında değil, aksine bağımsız bir Türk eyaleti durumunda olduklarını itiraf edebilen Prokesch,

"Armes Griechenland, Du gehst aus dem Zustande einer türkischen Provinz in die russische Sklavenschaft über und wirst tausendmal mit Tränen im Auge ohne Hoffnung im Herzen nach jenem sehnsuchstvoll zurückblicken. Europa sieht Deinem Untergang zu und klatscht in die Hände: Befreiung Griechenlands!" (Cilt III, S. 549 (Zavalı Yunanistan, bağımsız Türk eyaleti olmayı bırakıp, Rus esaretine sürükleniyorsun. Bir zaman gelecek gözünde yaşlar, kalbinde ümitsizlikle pişman olacak ve Türk himayesindeki günlerini hasretle arayacaksın, Avrupa da, el çırparak senin kurtulduğunu zannediyor!)

demekle, Avrupa'nın kışkırtıcı politikasının, Yunanlıların hiç de hayrına olmayacağını, aksine onları Rusyanın kucağına ittiğini belirtmektedir. Balkan ülkelerinin bugünkü durumu da bunu göstermektedir. Prokesch'in 16 Şubat 1826 tarihli mektubundaki,

"Seit mehreren Tagen haben die Griechen Karneval. Sie durchziehen in den drolligsten Verkleidungen alle Stadt Tag und Nacht, viele tragen Hellenen-kleidung. Die Türken lassen dies ohne die mindeste Beirrung geschehen, sehen zu, lachen herzlich und machen den Spass mit. Obwohl beide Teile bewaffnet sind, hat doch nicht die geringste Unordnung stattgefunden. Unter Verhältnissen, wie die damaligen würde in keinem Lande Europas diese Erscheinung möglich sein" (Cilt III, S. 558;

(Yunanlılar günlerdir Karneval kutluyorlar. Gece-gündüz demeden, en komik kıyafetler içinde şehri dolaşıyorlar. Bazıları da Helen elbisesi giymiş. Türkler buna aldırış bile etmiyorlar, karşıdan bakıyor, gülüyor, hatta bu şaklabanlıklara iştirak bile ediyorlar. Heriki tarafın silahlı olmasına rağmen , en küçük bir olay çıkmadı. Zamanın şartlarında hiçbir avrupa ülkesinde bunu görmek mümkün olamaz)

diyerek, Türklerin idarelerindeki hoşgörü ve adaletlerin, Filhellenist olmasına rağmen itiraf edebilmektedir.

Metindeki Mehazların Yerleri

1. Mikoletzki, Leo : Anton von Prokesch-Osten,in : Jahrbuch der Grillparzer Gesellschaft, 3. Folge, Bd. 12, 1976, S.. 188
2. Berger, Anton: Anton von Prokesch-Osten, Ein Leben aus Altösterreich, Graz-Wien-Leipzig, 1921, S. 28,
krş. Fr. Engel-Janossi; die Jugendzeit des Grafen Prokesch-Osten, Innsbruck 1938, S. 18
3. Berger, Anton-Janossi, Engel: aynı eser, S. 45 ve devamı,
krş. W. Weiblinger und Wilhelm Müller, Lieder der Griechen 1825, Missolonghi bölümü
4. Bericht bei Berger, Anton, S. 62
5. Joseph von Hammer-Purgstall, Erinnerungen aus meinem Leben, 1774/1856, Bearbeitet und herausgegeben von Reinhard von Bachofen von Echt, Wien Leipzig, 1940, S. 290
6. Mikoletzki, aynı eser, S. 202
7. Mikoletzki, aynı eser, S. 203
8. Anton von Prokesch-Osten, Sämtliche Werke, Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient, Stuttgart 1836, 3 Cilt, Cilt II, S. 82
9. Prokesch, Werke, Cilt II, S. 151
10. J. Brest, Gartenlaube, 1897, Krş. Prokesch, Cilt, I, S. 475
11. Prokesch, Cilt I, S. 481/82, Krş. Moltke ve Fallmerayer, 1845, 1845
12. Mikoletzki, Leo: Jahrbuch der Grillparzer-Gesellschaft, 1976, S.
13. Prokesch, III, S. 6.
14. Prokesch III, S. 92
15. Stieglitz, Heinrich: Selim der III, in: Bilder des Orients, 1832, Cilt III, S. 59/257, Krş. Prokeshch, III, S. 253